

Gáspár Ferenc

A BELGRÁDI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS, 1918

Bernáth Mária születésnapjára

Magyar Nemzeti Galériában 1998-ban többéves előkészítő munkát követően nyílt meg Rippl-Rónai József gyűjteményes kiállítása, amelyhez – deklaráltan – forrásértékűnek szánt katalógust szerkesztettek a kutatók.¹ A harminc szerző munkáját tartalmazó, több mint 500 oldalas kiadvány „Kronológia” és „Rippl-Rónai József művei kiállításokon” fejezetei azt sugallják, hogy a művészettörténeti kutatások előtt rejtett az 1918-as belgrádi magyar képzőművészeti kiállítás megítéléséhez szükséges dokumentumok átfogó ismerete: Rippl ugyanis jelentős anyaggal vett részt az eseményen.

A jelenség annak ellenére sem veszítette aktualitását, hogy időközben Majoros Valéria Vanília Tihanyi Lajos életművét bemutató kétkötetes munkájában már foglalkozik a belgrádi magyar kiállítással Tihanyi jelenlétének okán, a festő levelei, valamint Bálint Zoltán Művészettörténeti Értesítőben 1966-ban megjelent munkája felidézésével.² Majoros a belgrádi kiállításról alkotott értékelése során teljes egészében Bálint dolgozatára hagyatkozik, amelyen vezérfonalként vonul végig egy sajátos, ideológiai alapú megközelítés: „A harminchetes bakák egy tábori levelezőlapján, amit a hadiözvegyek és hadiárvaik javára árulnak, rajta van az osztrák és a magyar címer s közöttük a Habsburgok kisebb méretű családi címere. Az egymáshoz tapadó három címert az Indivisibiliter ac inseparabiliter szöveg fogja szalagként körbe. A feloszthatatlanság és elválaszthatatlanság volt a kettős monarchia létének feltétele. Ezért került bele a közös címerbe még szöveggel is az egység fitogtatása. A magyar nép számára ez az egység függőséget és nehéz terhet jelentett. Különösen súlyosan nehezettek ezek a terhek a magyarságra a háborúban, mikor százezrek dőltek dőghalmokba (Ady) és az élőkét nélkülözés sorvasztotta szerte az országban. Ez ellen a bajthozó egység ellen akartak tüntetni a harminchetes közös katonák a magyar kiállítással. Védekező elkülönülés volt a kiállítás fő célja, feltápászkodás a háborús fürtelemből, képek, szobrok helyezése a fegyverek közé az akkori magyar képzőművészet bemutatásaként idegen földön, az önállóság dacos kifejezésével.”³

Dolgozatában Bálint a kiállítás politikai célú indíttatásának igazolására, a szervező, Kornstein Egon főhadnagy leveléből vett részletet idéz. A tárgyilagos megítélhetőség érdekében indokoltnak tartom az eredeti dokumentum teljes közlését, melynek során az általa kiemelt részt dőlt betűvel jelölöm:

„Nagyon tisztelt Szerkesztő Úr!

Belgrád, 918. aug.22

Igen jóleső érdeklődésére csak ma tudok válaszolni, minthogy – magam lévén tervezője, rendezője, adminisztrálója és kifutója a belgrádi magyar kiállításnak – közben Bécsbe is érte kellett utaznom. Ószintén jólesik, ismétlem, hogy a magyar kultúrának egyik fontos várát meg akarja vállalkozásunkkal ismertetni, s egyben megnyugtatom, hogy nem késett el, mert a megnyitást technikai akadályok miatt szept. 15-re halasztottuk. Addig egyúttal a nagy érdeklődés miatt ki kell bővítenünk a keretet: megszorodik a kiállítók száma a következő mesterekkel: Fényes Adolf, Csók István, Iványi-Günwald Béla, Ferenczy Károly, Ferenczy Valér, Ferenczy Noémi, Vesztroczy Manó, Hatvany Ferenc. A kiállítás a konak termeiben lesz, melyet e célra már átalakítottunk. A kiállítás fővédnöke József főherceg, ki néhai József főherceg Vastag György féle életnagyságú arcképét átadta nekünk, szintúgy átengedte a kiállításra a Honvéd Hadsegélyző Hivatal Ó Felsége Basch Árpád féle portréját, Ferdinánd bolgár király átengedte László Fülöp festette arcképét, Szurmay életnagyságú arcképét Schramm Viktortól, s a Kiesvölgyi csata nagy képét, melyen a 37-esek hozzájárultak a Mária Terézia rendjéhez. Ezek a Petár volt ceremónia termében lesznek kiállítva, s ugyanott Bölöni György magyar, Diener-Dénes József pedig német előadásokat fog tartani a magyar képzőművészetről.

Ami a megnyitóra való leutazást illeti Szerkesztő úr szabadjegyével Zimonyig utazhat, sürgönyöz a fenti címmel Imre Sándor főhadnagy részére, s egy tiszt várja Zimonyban Passierscheimmel, a belgrádi tartózkodásának ideje alatt a 37-esek vendége. Fényképezési joga a kiállításon egyedül Weinwurm és Tsa. cégnek van (Bpest. Ó utca 6). Kérem, lépjen vele érintkezésbe, hogy a még helyben kidolgozandó fényképekből rendel b. lapja részére, a csekély összeg az árvaalpra fordíttatik szintén, lévén Weinwurm Antal és tsa. 37-es. A képekről ugyancsak Weinwurmtól kész kliséket is kaphat.

Viszont nekem is volna egy kérésem Szerkesztő Úrhoz. Valószínűnek tartom, hogy a kolozsvári lapok Erdélyben vezető szerepet játszanak, befolyásolhatják a vidéki lapokat. Nagyon szép volna, ha kultúra szempontjából jelentős helyeket, Marosvásárhely, Gyulafehérvár, Brassó, Szeben figyelmeztetni lehetne erre a magyarság szempontjából jelentős kultúreseményre, s a Kultúrpaloták vezetőségét arra a tényre, hogyha a belgrádi magyar kiállítás mindenik csak egy képet vásárol, egy bihari árvát nevel fel. (Pro Transzylvánia, pro Bihar!) s megmutatjuk külföldön a magyar egységet e téren is. Hiszen első eset, hogy sikerült hódított és kül-földön megelőznünk az osztrákokat, és *soha olyan fontos nem volt még, hogy magyar vállalkozás sikerüljön a külföld szeme előtt, mint ma, amikor egyre jobban döntjük a különállás kapuját. Hogy egy közös ezred vállalkozik ilyenre, már maga is eléggé figyelemre méltó, s én csekély erőmmel hangsúlyozom a dolognak ezt a sorok*

között olvasandó célját, amennyire bírom, bár ezt közös tiszt voltomra tekintettel csak mérséklettel tehetem. A pesti hivatalos körökkel meg tudtam értetni magam: A Kultuszmin., Szépművészeti Múzeum, Nemzeti Múzeum, Képzőművész Társ., Székesfőváros képviseltetik magukat a megnyitáson. Ha még valami felvilágosításra szüksége volna Szerkesztő Úrnak, kérem írjon fenti címemre.

A viszontlátás, ill. megismerkedés reményében őszinte üdvözlettel

Kornstein Egon főhadnagy”⁴

Néhány tény ismeretében árnyaltabban ítéltethetőek meg a Kornstein-levél Bálint által idézett sorai. A háború előrehaladtával, az egyre súlyosabb veszteségek miatt 1916-tól mind hangsúlyosabban „nemes versengés indult meg a monarchia ezredei közt. Egyik jobban igyekszik, mint a másik, hogy özvegyeit és árváit ellássa”, olvashatjuk a kiállítás katalógusának bevezetőjében.⁵ A magyar és osztrák katonai egységek a világháború folyamán – amint azt mindkét részről a nemzeti értékelő és memoáriróadalomból számos példával lehet igazolni – vitézség, dicső hadi tettek vonatkozásában folyamatos vetélkedésben voltak: ezt a jelenséget terjeszti ki a levélíró erre a különleges területre is. A kutatás során nem bukkantam olyan dokumentumra, ami Kornstein valós politikai nézeteinek felvázolásához szolgált volna bármiféle adalékként, de véleményem szerint, a belgrádi kiállítás megítélésében az nem is perdöntő.

A kiállítás megrendezése elé az illetékes katonai elöljáróságok nem gördítettek akadályokat. Az ezred névadójának, József főhercegnek magas méltósága nyilván közrejátszott abban, hogy Belgrád legelőkelőbb helyén kerülhetett sor az eseményre. Az a tény, hogy egy k. u. k. – de magyar személyi állományú – ezred kezdeményezésére került arra sor, semmiféle hátránnyal nem járt, mert az egységek megítélésében a nemzetiségi hovatartozásnak nem volt jelentősége. Azt ugyanis, hogy egy katonai egység milyen alárendeltségben tevékenykedett, a háborús időben kizárólag a hadrendi beosztásban elfoglalt helye határozta meg.

A kiállítás szervezői mindent elkövettek annak érdekében, hogy vállalkozásuk eredményes és sikeres legyen. A megfelelő figyelemfelkeltés érdekében történhetett, hogy a Világ 1918. augusztus 8-i számában az alábbi, előzetes híradás jelent meg:

„Magyar műkiállítás Belgrádban. A cs. és kir. nagyváradi 37. József főherceg gyalogezred József főherceg védnöksége alatt szeptember 1-én magyar műkiállítást nyit meg a belgrádi konakban. A sajtóhadiszállás hadiképképzés mellett ez az első eset, hogy tisztára magyar s tisztára mütárlatot rendez katonai parancsnokság, dokumentálva ezzel érzékét a kultúra iránt.

A kiállítás annál szélesebb érdeklődésre számíthat, mert a kiállítás magyar művészek műveiből van összeválogatva és az összeválogatott anyag a mai modern művészetet a legszebben reprezentálja. A kiállítási anyag a következő

művészek műveiből áll: Rippl-Rónai József, br. Mednyánszky László, Kernstok Károly, Márfy Ödön, Tihanyi Lajos, Czigány Dezső, Vedres Márk, Ferenczy Béni, Medgyessy Ferenc, Kalmár Elza, Pátzay Pál, Major Henrik, Dezső Alajos, Balogh István, Eördögh Lajos, Gyöngyössi Elemér, Beck Ö. Fülöp, Fémes Beck Vilmos, Berény Róbert, Ligeti Miklós, Schramm Viktor.

A kiállítás katalógusának előszavát Meller Simon, a Szépművészeti Múzeum igazgatója írja, s a kiállítási helyiségben előadások is lesznek. A kiállítás jövedelme a bihari bakák özvegy és árvaalapját fogja gyarapítani. A kiállításra s a Belgrádba való utazásra minden felvilágosítással a kiállítás rendezője: Kornstein Egon főhadnagy (VII. Rákóczi út 78, Telefon: József 60–37) szolgál.”

Ahhoz, hogy az újsághírben az „ez az első eset, hogy tisztára magyar és tisztára műtárlatot rendez katonai parancsnokság” kitételt értelmezni tudjuk, röviden át kell tekinteni a képzőművészeti kiállítások első világháborús intézményrendszerét.

A császári és királyi hadsereg-főparancsnokság egyik alosztályaként deklaráltan propaganda-feladatok ellátására hivatottan létrehozott sajtóhadiszállás képzőművész csoportjának egyik feladata volt, hogy a művészcsoport tagjainak a képgyűjtő állomásra kötelezően beszolgáltatott műveiből, központi elvek szerinti válogatást követően, „hadikiállításokat” rendezzen. A kiállító művészek között nemzetiségi szempontból vagy a különféle hadműveleti területek szerint nem szelektáltak: a sajtóhadiszállás valamennyi tagja szerepelhetett egymás mellett a tárlatokon. A kiállítások definiálásában hangsúlyosan szerepelt, hogy az a „Cs. és Kir. Sajtóhadiszállás Műkiállítása”. A kiállított műtárgyak megvásárolhatók voltak, a bevételeket központilag szabályozott jótékonyosságra fordították. Az ebbe a körbe tartozó események elsődleges célja a propaganda, járulékos hozománya a jótékonyosság volt.⁶

Ezzel ellentétben, a háború alatt mindvégig, elsősorban segítségnyújtó szándékú kezdeményezések sora (jótékonykodás a jótékonyosságért) és intézményrendszer is működött, ezek eszköztárból mutatok be néhányat.

Jelentős anyagi sikert hozott 1914. december 7-én az Uránia filmszínházban a Magyar Képzőművészek Egyesületének Segítő Alapja rendezvénye, vagy az 1915 júniusában meghirdetett Magyar Művészek a Sáros-vármegyei károsultakért sorsjátéka, amelyre 188 művésztől 750 kisorsolandó alkotás érkezett. A jótékonyossági mozgalom élén jelentős szerepet vállalt József főherceg és Augusztia főhercegnő az Augusztia Alap létrehozásával, amelynek bevétele számos forrásból származott (Augusztia sétahajók, Augusztia Mikulás bélyegek, Ligeti Karnevál, Bakfisnap a kárpáti falvak javára stb.).

A hátország önszerveződő, sokszínű és sokcélú akcióival szemben a hadsereg intézményes formában igyekezett segíteni a saját személyi állományához kapcsolódó károk enyhítésén, a Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyző Hivatalának létrehozásával. Ennek egyik megnyilvánulása az elesettek hátramaradtjaival való törődés: az özvegy és árvaalap létrehozása. A Hadsegély-

A belgrádi konak erkélyén balról jobbra: Czigány Dezső, Vedres Márk, Vesztróczy Manó, Bálint Zoltán, Hogyik István, Krajcsovics alezredes, ezredparancsnok, Kornstein Egon, Rexa Dezső, Rippl-Rónai József, Eördögh Lajos, Dezső Alajos, Pretsch őrnagy, ezredparancsnok helyettes, Fleischer Miklós, Imre Sándor

(Az ábrázolt személyeket Bálint Zoltán határozta meg. Fénykép: Bálint Zoltán hagyatékában. MKCS-C-I-174.)

ző Hivatal katonai szervezet volt, személyi állományát aktív és tartalékos tisztek alkották, munkájukat nagyszámú önkéntes segítette. Osztályai közül feltétlenül említést érdemel a Művész Osztály, ennek keretében dolgozott az a Basch Árpád is, akiről említés történik a már idézett Kornstein-levélben.⁷

A központilag működő Hivatal mellett – saját kezdeményezésből – alacsonyabb szintű katonai parancsnokság is létrehozott saját özvegy-árvaalapot. 1918 januárjában a Nemzeti Szalonban már volt egy olyan – a 32. budapesti háziezred által szervezett – jótékonysági tárlat, amelyet kizárólag az ezredben katonai szolgálatot teljesítő 25 magyar művész (köztük Bálint Árpád, Berény Róbert, Frank Frigyes) alkotásaiból rendeztek az ezred özvegyei-árvái javára. A nagyváradi ezredben nem volt annyi és olyan minőségű alkotó, amennyi elegendő lehetett volna „belső erőből” egy kiállítás létrehozására, így lett a kényszerből előny: Kornstein igényessége, kapcsolatrendszere – az idő által is igazoltan – olyan művészek illetve alkotásaik egybegyűjtését eredményezte, ami a „boldog békeidők”-ben is figyelemre méltó esemény lehetett volna.

A budapesti házi ezred székhelyén (Budapesten) megrendezett kiállításához szorosan társult a bevételeket ténylegesen növelő jótékonyági rendezvény az „Özvegyekért és árvákért 32-es muri”, amelynek plakátja ma is fellelhető.⁸ Belgrádban ilyen csatolt eseményre nem került sor, aminek magyarázatát a szervezők a katalógus bevezetőjében megadják. Általános jelenség volt ugyanis, hogy az özvegyek és árvák segítése során „elmés és ügyes ötletek egész raja merült fel és vált valóra, melyeknek jelszava ez volt: a kellemeset a hasznossal összekötni. És ez a jelszó be is vált ott, ahol az ezred kiegészítő kerülete nem túl nagy ahhoz, hogy az ezred, illetve pótzászlóalj székhelyén rendezett mulatságok is aránylag szép összeggel gyarapíthatják az ezred özvegy és árvalapját. A 37. nagyváradi gyalogezred kiegészítő kerülete egyike a monarchia legnagyobb ilyen kerületeinek, ezzel arányban áll az ezred népessége is, azon kívül a pótzászlóalj békeszékhelyétől távol, hódított földön áll ennek következtében új és megfelelő módokat kellett találni, hogy az ezrednek, sajnos, nagyszámban lévő özvegyeit és árváit elláthassuk.”⁹

Fentiekben egyúttal magyarázatot találunk a helyszín megválasztására is: Belgrádban állomásozott az akkor már leharcolt ezred személyi állományának nagyobb részét kitevő pótzászlóalj, ott állt rendelkezésre egy valóban reprezentatív kiállítóhelyiség, és adott volt a helyi parancsnokság fogadókészsége. Elgondolkodtató ugyanakkor a szervezők optimizmusa, amellyel a kiállítás anyagi sikerében bíztak: idegen – ellenséges – környezetben, az anyaországból érkező látogatók (és esetleges potenciális vásárlók) számára csak külön engedéllyel megközelíthető helyen az „új és megfelelő mód”, a kiemelkedően magas művészi színvonal önmagában nem képes ellensúlyozni a hátrányokat.

A tervezett megnyitó napján, annak ellenére, hogy a tervezett esemény elmaradt, a Világ ismét foglalkozott azzal:

„Magyar műkiállítás Belgrádban. Szeptember 15-én nyílik meg a József főhercegről elnevezett nagyváradi 37.-ik gyalogezred magyar műkiállítása Belgrádban amely már eddig is a legnagyobb érdeklődést keltette. A kiállítás névsora vetekedik bármelyik budapesti tárlatával: Balogh István, Bató József, Basch Árpád, Beck Ö. Fülöp, Berény Róbert, Czigány Dezső, Dezső Alajos, Dobai Székely Andor, Eördögh Lajos, Fémes Beck Vilmos, Ferenczy Béni, Iványi Grünwald Béla, Gyöngyössy Elemér, Hagyik István, Kövesházi Kalmár Elza, Kernstok Károly, Kozma Nándor, Ligeti Miklós, Major Henrik, Márffy Ödön, br. Mednyánszky László, Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál, Perlrott Csaba Vilmos, Rippl-Rónai József, Schramm Viktor, Tihanyi Lajos, Vedres Márk, Vesztróczy Manó. A kiállítási helyiséggé átalakított királyi konak termeiben Bölöni György, Diener-Dénes József és Relle Pál fognak magyar és német előadásokat tartani, hetenként kétszer az ezred zenekara sétahangversenyt ad, ezenkívül közreműködik még a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes, dr. Dienes Valéria orkesztikai társasága és a Honvédelmi Minisztérium Hadse-

gélyző Hivatalának hangverseny csoportja. A jövedelem a bihari 37-es árvaké. Mindennemű felvilágosítással szolgál a kiállítás rendezője: Kornstein Egon főhadnagy. Budapest Rákóczi út 78. Telefon József 60–37, azonkívül Imre Sándor főhadnagy. Belgrád 37. gye. Hadialbum Szerkesztősége.”¹⁰

A sok munka nem volt hiábavaló, a szándék megvalósult. Idézzük a megnyitóról szóló beszámolót:

„A magyar képzőművészek belgrádi múkiállítását a 37. nagyváradai József főherceg gyalogezred özvegy és árvaalapja javára fényes venissage keretében nyitotta meg vasárnap délelőtt báró Rhemen Adolf, Szerbia kormányzója. A belgrádi teljes magyar–osztrák és német tábornoki kar jelenlétében fényes közönség előtt tartotta Rhemen a megnyitó beszédet, amely után Rippl-Rónai József, Vedres Márk és Czigány Dezső vezetésével végigjárt a termeken, s a legnagyobb érdeklődéssel magaráztatta magának az egyes tárgyakat. A kiállítás nagy kulturális jelentőségét abban látjuk, hogy a magyarság, miután a meghódított szerb földön a közigazgatást, a gazdasági és ipari életet rendezte, a magyar képzőművészet Belgrádban való bemutatásával igyekszik megalapozni azt a kulturális kapcsolatot is, amely hivatva van Magyarországot az eljövendő békében a balkáni szomszédokkal összekötni. A kiállításról gazdagon illusztrált katalógus jelent meg, amelyhez az előszót Feleky Géza írta. A kiállítás, amelynek létrejötté Kornstein Egon érdeme, Vedres Márk szobrászművész és Czigány Dezső festőművész rendezésében oly európai színvonalat ért el, amely bármely metropoliszban is sikerrel állná meg a helyét.”¹¹

A tudósításokból kitűnik, hogy a kiállító magyar művészek száma az idő előrehaladtával változott, 21-ről 28-ra növekedett, hogy aztán 33-ban véglegesüljön. Néhányan hiányoznak a Világ augusztus 8-i számában közzétett névsorából (Balogh István, Gyöngyössy Elemér, Kozma Nándor), illetve Kornstein levelében említettektől (Fényes Adolf, Ferenczy Károly); jöttek helyettük mások: Beck Ö. Fülöp, Csók István, Ferenczy Noémi, Herman Lipót, Magyar-Mannheimer Gusztáv, Somogyi Sándor, Vastagh György és a kiállítás helyszínére figyelemmel két belgrádi „vendégművész”. A kiállított műalkotások száma 187 volt. Tematikai megoszlás szerint közülük – valamilyen vonatkozásban – 16 ábrázol katonai témát, 17 reprezentatív portré. Nem cél a teljes katalógus ismertetése, de arra felhívom a figyelmet, hogy a Nyolcak közül öten jelen voltak (Berény Róbert 14, Czigány Dezső 11, Márffy Ödön 7, Tihanyi Lajos 10, Kernstok Károly 1 művével szerepelt). Az általuk kiállított művek száma (43) közel negyede a teljes anyagnak. Ezért tartom indokoltnak idézni a kiállítás katalógusából Feleky Géza velük kapcsolatos megállapításait:

„A színek és a napfény poétáit a huszadik század elején felváltotta egy új nemzedék, amely egészen új elveket, egészen új törekvéseket hozott. Ez az új generáció azt hirdeti, hogy a színeknek és a napfénynek egyoldalú hangsúlyozása kivetkőztette testiségéből a természetet és légiessé tette, köddé foszlatta

a művészetet. Az új nemzedék hitvallása szerint az impresszionisták elhanyagolták a formák konstruktív visszaadását, elhanyagolták a természet plasztikai elemeit, a képek architektonikus felépítését a színek kedvéért. Kernstok Károly az út közepén áll, a régibb és a legújabb irány között. Keményen, nyomatékosan, mesteri szűkszavúsággal emeli ki a formák struktúráját az emberi testen és a tájakon, de azért nem mond le a színek tavaszias vidámságáról. Ebben a tekintetben Czigány Dezső robosztusan erőteljes sokoldalú képei rokonságot tartanak Kernstok művészetével. Márffy Ödön és Tihanyi Lajos már egyre teljesebben alárendelik a színt a formák tiszta éreztetésének. Márffy műveinek legfőbb kvalitása a nyugodt nagyvonalúság. A karakterizálásnak végsőfokig fokozott tömörsége és ereje ad komoly értéket Tihanyi képeinek. Legteljesebben Berény Róbert szakított az impresszionistákkal. Képei, rajzai egészen újszerűek és rendkívül egyéniek. Berény, Márffy és társai súlyos, komplikált problémákat vetnek fel. A festés legrejtettebb titkait, legmélyebb örvényeit keresik és képeiken az esztétikai elemek nem egyszer szinte háttérbe szorulnak a formáknak tudományosan szigorú analízise mellett.”¹²

Tudjuk, hogy Bálint Zoltán a kiállítás megnyitására jelen volt,¹³ és eleget téve Kornstein korábbi kérésének, személyes benyomásai alapján tudósított az eseményről:

„A belgrádi kiállítás. Rossz hírbe hozott képzőművészeti kultúránk fejlettségének demonstrálása volt a célja ennek az idegen, hódított földön rendezett kiállításnak. A rendezőség (a nagyváradi 37. gy. e.) legtöbbször becsült, más országokban is nagy hírű művészeink műveit gyűjtötte egybe, de sok jövőt ígérő fiatal művész is helyet kapott mellettük. A kiállítás hatását Bölöni György, Relle Pál és Diner-Dénes József magyar és német felolvasásaival fokozták fel a teljességig. Túlnőtt, magasan föléje emelkedett ez a kiállítás a szokásos és már nagyon megunt, örökösen egyforma hivatalos tárlatoknak, ritka *kulturális esemény volt* (kiemelés tőlem!) – és mégis csak néhány lap emlékezett meg róla, s azok is csak röviden, bántó szűkszavúan.

A kiállítást a szerb királyi konak polgáris termeiben nyitotta meg báró Rhemen Adolf vezérezredes, Szerbia kormányzója, akit Rippl-Rónai, Vedres, Czigány és Kornstein Egon, a kiállítás tulajdonképpeni rendezője kalauzoltak. Messzire vetődött és művészi megnyilatkozásoktól ugyancsak elszokott katonáink zsúfolásig megtöltötték a termeket, s az összetartozás furcsa, nagy ereje még a közlegényeket is elvitte a kiállításra, akik – s ezt hangsúlyoznom kell, mind a maguk jószántából bámulták meg a magyar művészek nekik bizony sokszor érthetetlen képeit.

Támogatását megígérte igen sok intézmény, társulat s a kultuszminisztérium is, de nem hallottam, hogy valóban tettek is volna valamit. A 37. gy. e. özvegy- és árva-alapját akarták növelni a kiállítás jövedelmével, de mint minden ideális célú vállalkozásnak nálunk, deficittel végződik majd az elszámolása.”¹⁴

Bálint korabeli tudósításának összevetése 1966-os írásával, jó lehetőséget ad annak tanulmányozására, hogy az események megítélése – a történelemben élő ember tudatának alakulása során – hogyan változik meg az évek múltával, s miként sikkad el az eredendő cél, a jótékonyág, a hadiözvegyek és árvák támogatásának nemes eszménye. Mi mással magyarázhatnánk ugyanis, ha nem a segítség szándékával, hogy a kiállító művészek a háborúnak abban a szakaszában, amikor már nem jól álltak a dolgok – a műtárgyjegyzék szerint – jelentős műveiket tették ki nagy veszélyeknek. Végigtekintve a kiállító művészek névsorát, nem sokukról állítható, hogy „harcos” pacifizmusuk, vagy az osztrákokkal való szembenállás vitte őket Belgrádba.

Közismert tény, hogy Rippl 1916-ban néhány hétig a harctéren tartózkodott, ám a részletek hiányos ismerete miatt erről az időszakról több téves nézet is lecövekelt a szakirodalomban. Közéjük tartoznak azok a megállapítások, amelyek szerint részt vett a szerbiai hadjáratban, vagy az, hogy tudósítóként a szerbiai hadszíntéren volt. A téves adat egyik forrása Paris Anella, a festő nevelt lánya, akinek visszaemlékezésében ezt olvashatjuk: „1917-ben Józsi bácsi, mint hadifestő, több művésszel együtt – mint például Vedres Márk, Czigány Dezső, Berény Róbert és mások – a szerb harctérre került.”¹⁵

Az időszak kutatásában történt előrehaladás eredményeként napjainkban már meglehetősen pontossággal rekonstruálhatók az események, így korrigálhatóvá váltak a valótlan adatok, származzanak is bármilyen forrásból. Rippl az első világháború idején valóban járt Szerbiában, de nem mint „katona”, hanem mint kiállító művész; és nem 1916 nyarán (amint az átment a köztudatba), vagy 1917-ben (Paris Anella szerint), hanem 1918 szeptemberében.¹⁶

A belgrádi kiállítás gondolatát a nagyváradi gyalogezredhez beosztott Kornstein Egon tartalékos főhadnagy vetette fel, aki – mint az ezred Hadialbumának szerkesztőségi tagja – Budapesten végezte a szervezés és a válogatás munkáját. A zenekedvelő Rippl számára nem volt ismeretlen Kornstein Egon, a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes mélyhegedűse. A kamaraegyüttes, amelyet a korabeli zenekritika az akkori idők legjobbjának tartott, rendszeresen közreműködött képzőművészeti eseményeken, tárlatmegnyitókön. Nevükhöz fűződik a kortárs magyar zeneszerzők kamaraműveinek első hazai bemutatása és állandó műsoron tartásával azok elfogadtatása. A progresszív képző és a progresszív zeneművészet egymásra találásán nyugvó kölcsönös tisztelet volt az alapja annak a kapcsolatnak, amely a két műfaj azonos szellemiségű képviselőinek személyes viszonyát is meghatározta. A kapcsolattartásra a háború alatt is lehetőség nyílt, mert az 1917/18-as hangversenyévadra a vonósnégyes tagjai már mind leszereltek: az évadban harminc koncertet adtak Magyarországon, felléptek Bécsben és Berlinben.

A két művész kapcsolatának első dokumentumát már a háborút megelőzően is fellelhetjük. Kornstein 1914. február 28-án a Zeneakadémián Riccardo Vines Roda nemzetközi hírnévnek örvendő zongoraművésszel közös koncertet adott. Bernáth Mária tanulmányában bemutatta, hogy a magyar festő

a katalán művészt még Franciaországból ismerte, így nem meglepő, hogy annak rövid budapesti tartózkodása idején találkozottak, aminek eredménye (és dokumentuma) egy nagyszerű alkotás, a zongoraművész portréja lett.¹⁷

A belgrádi kiállítás terve – a nemes szándék, a szervező személye és a közreműködő művésztszerek együttesében – olyan súlyú esemény megvalósulását vetítette előre, amelyen Rippl munkáinak jelenléte jogosnak mondható. Ugyanakkor kérdéses a személyes részvétel indokoltsága, aminek lehetséges magyarázata a kutatás hozománya.

Az alakulat – amelyhez Kornstein is tartozott – az 1741-ben létrehozott „skarlátvörös parolis, sárgagombos ezred”, fennállása során végigharcolta Európa valamennyi háborúját. 1856-tól József nádor, majd fia József főherceg volt névadó „tulajdonosa”. Az első világháborúban a 37. nagyváradi és biharvármegyei k. u. k. gyalogezred, illetve zászlóaljai különböző hadszíntereken számos magasabb egység kötelékében küzdöttek. Közülük mi most a IV. zászlóalj sorsát követjük, amely az 50. hadosztály 6. hegyi dandárjának részeként Hercegovinában a karsztok között szerzett jelentős haditapasztalatokat.

1916-ban a hadosztályt az olasz frontra vezényelték: így május 24-én a zászlóalj Podmelecre érkezett, és a működési területét rögzítő térképek szerint a Vodik vhr.– Kern – Selo térségben, a Sta. Lucia hídfőállásban harcolt Balogh Sándor alezredes parancsnoksága alatt. A hídfőállás ellen indított augusztusi olasz offenzívában a Selo melletti 588-as magassági pontért vívott ütközetben augusztus 16-án a zászlóalj jelentős veszteségeket szenvedett.¹⁸

Amint azt korábbi közleményemben már bemutattam, Rippl és Kokoschka ugyanebben az időben (1916. július közepe–augusztus első napjai) ugyanitt tartózkodtak. Kokoschka önéletrajzi könyvében név nélkül ugyan, de említést tesz a „magyarok ezredeséről, aki rokonszenvezett vele”, ezzel magyarázva tettének, a magyarokhoz való csatlakozásának okát.¹⁹ Mindezek alapján nagy valószínűséggel felvethető, hogy Rippl a két évvel korábban a harc téren a 37-esekkel kialakult szoros kapcsolatainak – és a közös emlékeknek – hatására ment el Belgrádba.

Rippl nemcsak a kiállított tíz alkotásával szerepelt a tárlaton, a „fényes vernissage” keretében ő vezette körbe a magas rangú vendégeket a termeken. A katalógus arról is tudósít, hogy a belgrádi királyi várban „a művészi elrendezést Rippl-Rónai József, Vedres Márk és Czigány Dezső urak szívességből vállalták magukra, s a kiállítás sikere az ő munkájukat dicséri”²⁰. Ugyanazokkal a nevekkal találkozhatunk tehát, akiket Anella említ – korábban már idézett – visszaemlékezésében: íme a tévedés alapja.

A kiállítás katalógusában²¹ az alábbi Rippl-művek találhatók:

134. Zorka (olajf., keret nélkül)*	24.000 kor.
135. Vadászszoza (olajf.)	7.200 kor.
136. A Teleki-kastély (olajf.)	7.200 kor.
137. Arnstein tábornok (színes rajz)	480 kor.
138. Sta. Lucia (pasztell)	2.400 kor.
139. Amputáció (színes rajz)	3.600 kor.
140. Knezai templom (színes rajz)	3.600 kor.
141. Tolmein (színes rajz)	240 kor.
142. A bacai híd (színes rajz)	240 kor.
143. Eichenwald főorvos (színes rajz)	2.400 kor.

*A katalógusban reprodukálva.

Annak ellenére, hogy jelen közlemény elsősorban a Rippl-kutatáshoz kapcsolódik, néhány – Tihanyihoz köthető – új adalékot is bemutatok.

Rippl levelezésében nem találunk adatot a kiállítást megelőző történésekről, Tihanyi egy levelében viszont igen. Ő már 1918 májusában megígérte Kornsteinnek a részvételt.²² Az ő ismeretségük kezdete, ugyanúgy, mint Rippl esetében is, már a korábbi évekre tehető: 1915 körül megfestette a „muzsikus” Kornstein portréját.²³ Tihanyi szereplésével kapcsolatosan Majoros így ír könyvében: „Csak feltételezéssel élhetünk, mely képeit küldhette a belgrádi kiállításra. A Balatonról Pestre utazván kereteztetni és csomagolni, az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy balatoni tájképeiből válogatott.”

Ezek után nézzük, mely Tihanyi-művek szerepeltek Belgrádban:²⁴

162. Önarckép (olajf.)	3.000 kor.
163. Tájkép (olajf.)	3.000 kor.
164. Tájkép (olajf.)	900 kor.
165. Badacsonyi tájkép (olajf.)	3.600 kor.
166. Tájkép jegenyékkal (olajf.)	1.200 kor.
167. Esti tájkép* (olajf.)	3.600 kor.
168. Margitszigeti lóvasút (színes rajz)	300 kor.
169. Margitszigeti részlet (színes rajz)	300 kor.
170. Gellérthegyi út (színes rajz)	300 kor.
171. Rajz.	180 kor.

*A katalógusban reprodukálva.

Itt kell korrigálnunk Majorosnak a belgrádi kiállításon részt vevő művészekről közölt névsorát is: Rudnay, Vaszary, Ziffer és Thorma ugyanis nem vettek azon részt.²⁵

JEGYZETEK

- ¹ „A Magyar Nemzeti Galéria [...] több év szakmai munka eredményét kívánja közzétenni – mintegy összefoglalót adva jelenlegi tájékozottságunkról és tudásunkról –, amikor bemutatja e nagy mester művészetét.” BEREZKY Lóránd: Bevezető. In: Rippl Rónai József gyűjteményes kiállítása, 1998. Katalógus
- ² MAJOROS Valéria Vanília: Tihanyi Lajos. Írásai és dokumentumok 2002. (továbbiakban: MAJOROS 2002) 106–110; valamint: Tihanyi Lajos. A művész és művészete. 2004. (továbbiakban: MAJOROS 2004) 59–60, 493–495.
- ³ BÁLINT Zoltán: Magyar képzőművészeti kiállítás Belgrádban 1918 őszén. Művészettörténeti Értesítő 1966. 2. 119–121.
- ⁴ Kornstein levele Bálint Zoltán lapszerkesztő hagyatékában található: MKCS-C-I-174; A bolgár király arcképe a kiállított képek között nem szerepelt. Schramm Viktor nagy képe nek katalógusbeli címe: A Wolosatei ütközet. A kiállítás katalógusában a méretek nincsenek feltüntetve.
- „Kornstein Egon az édesszavú violának hívatott mestere Szalontán 1891-ben született. Középiskoláit Budapesten járta, s zenei tanulmányait a Zeneakadémián Kemény Rezső és Hubay vezetésé alatt végezte be. Zenetanári oklevelet is szerzett. Ezután Berlinbe ment, ahol az egyetemen zenetanulmányokkal foglalkozott, míg 1912-ben meghívták, hogy a *Waldbauer-Kerpely* (betoldás tölem) kvartettben a brácsát vegye át. Játéka egyszerű, tisztult és mindentudó, stílusérzéke kiváló. Előírásra hangszerének nemes hangja gyönyörűen kiugrik, egyébként húrjai átolvadnak társaiéba” írta róla Papp Viktor 1925-ben. (Arcképek a magyar zene világából)
- 1923-ban kivándorolt az USA-ba és nevét a könnyebb kiejthetőség érdekében Kentonra változtatta. 1974-ben doktori fokozatot szerzett, több amerikai egyetem oktatója. Számos közleménye jelent meg zenetudományi folyóiratokban. Párizsban halt meg 1987-ben. Érdekes visszaemlékezését Bartók I. vonósnygyese bemutatójáról az *Így láttuk Bartókot* (szerkesztette Bónis Ferenc) című kötetben olvashatjuk.
- ⁵ Magyar képzőművészek műkiállítása Belgrádban 1918. szeptember-október (OSZK. 808588) Katalógus 5.
- ⁶ A sajtóhadiszállás művészcsoportjával és műkiállításaival kapcsolatosan hivatkozunk GÁSPÁR Ferenc: Rippl-Rónai az olasz fronton. *Ars Hungarica* 1998. 2. 431–436., amelynek megállapításai megerősítést nyertek a sajtóhadiszállás egészét bemutató tanulmány megjelenésével. BALLA Tibor: Az osztrák–magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban. *Hadtörténelmi Közlemények* 118. 2005. 1–2. 141–151.
- ⁷ A Hadsegélyező Hivatal és az Augusztus Alap közös akciói közül – jelentős mozgósító erejéből adódóan – példaként említést érdemel a Nemzeti Áldozatkészség Szobra. A „játékonyági mozgalom tárgya az, hogy egy fából készült lovas szobrot a magyar nemzet áldozatkészsége ércce változtat át, hogy összetételével végtelen időig hirdesse a magyar társadalom emberszeretetét. A művész fából kifaragja a szobrot, a hazafias társadalom pedig az adományozók nevével ellátott bronzlemezekkel pikkelyszerűen borítja be azt. A bronzpikkelyt bárki áldozatkészsége és anyagi képessége arányában tetszés szerint válthatja meg, de minimális ára 2 korona.” A Hadsegélyező Hivatal által szervezett játékonyági akciókról bővebben olvasható a Hivatal kiadványában: *A Világháború. Szekszárd, 1916. A nemzeti áldozatkészség szobra – mint játékonyági megnyilvánulás – történetét* SZABÓ Dániel dolgozta fel. *Budapesti Negyed* 3. 1994/1. 59–84.
- ⁸ MNG. Grafikai Osztály. ltsz.: XY. 94.26. RÓKA Enikő: A magyar litográfia az I. világháborúban. In: *Modern magyar litográfia 1890–1930.* 107.
- ⁹ Az 5. alatt említett Katalógus 5.
- ¹⁰ Világ 1918 szeptember 1. (204, 13. p)
- ¹¹ Világ, 1918 szeptember 18. (218, 9. p)
- ¹² Az 5. alatt szereplő Katalógus 10. Felek Gyéza (1890–1936) a Világ felelős, majd főszerkesztője, 1926-tól a Magyar Hírlap főmunkatársa, a polgári radikalizmus képviselője. A katalógusban szereplő tanulmány szerzője.

- ¹³ Bálint hagyatékában található az a szeptember 14–30. közötti időtartamra érvényes Provisorischer Passierschein, ami lehetővé tette a belgrádi utazását, valamint Kornstein két levelezőlapja, amelyek egyiken látható az a „hármás összefonódott címer”, amelynek megítéléséről már olvashattunk. A hozzá hasonlóan címerekkel, hadijelvényekkel vagy rajzokkal díszített, jótékonyági célokat szolgáló levelezőlapok nem számítanak ritkaságnak, tervezésükben külső befolyásból erők nem hatottak. Az ezredek saját szempontjaik, hagyományaik alapján dönthettek azok megalkotásáról.
- ¹⁴ Erdélyi Szemle 1918. október 13. 60–61. Timár Árpád szíves segítsége alapján. Ezúton is köszönetet mondok érte.
- ¹⁵ HORVÁTH János: Rippl- Rónai Emlékkönyv. 1995. 80
- ¹⁶ GÁSPÁR Ferenc: Rippl-Rónai az olasz fronton. *Ars Hungarica* 1998. 2, 385–400.; és a további kutatási eredményeket felhasználó: Együtt a fronton. Rippl-Római és Oskar Kokoschka kapcsolata 1916. Somogyi Múzeumok közleményei XIV, 2000. 465–472.
- ¹⁷ BERNÁTH Mária: Riccardo Vines Roda zongoraművész képmása, 1914. In: Rippl Rónai József gyűjteményes kiállítása 1998. Katalógus 364–365. Bernáth feltételezése szerint Rippl-Rónai a katalán Roda révén ismertette meg Kornsteint, majd az ő közvetítésével a vonósnégvest. A korabeli zenei élet és a kritikák ismeretében úgy tűnik ennek újragondolása időszerű, mert Kornstein nem Waldbauerék mellett, hanem velük és általuk lett közismert. „A Waldbauer-Kerpely vonósnégves működése nélkül hézagosa volna a magyar zeneélet: negyedszázad alatt 600 nyilvános hangversenyt adtak, ebből 210 koncerten szerepelt magyar mű. Bartók kamaraművei 174, Kodály 272, Dohnányi 74, Weiner 72, ezenkívül további 12 újabbkori magyar kamarazene szerző 20 művét mutatták be.” PAPP Viktor: Zene-könyv rádióhallgatók számára. 1935. 153–160. Érdekes, hogy a koncertről szóló tudósításban (kritikában) nem a vendégművész produkcióján van a hangsúly: „Szerdán este a Zeneakadémián ritka vendéghez volt szerencsénk. A szólóviolához. Ez a kiválóan arisztokratikus hangszer ritkán jelenik meg egymagában. Ő ugyan nagyobb keletű, de az ancieni regime finom és előkelő instrumentumaival tartja a rokonságot, a viola di gambával, viola d’ amourral, nem ugyan felépítése, de hangja révén, amely gyenge ahhoz, hogy a tömegkoncertek publikuma előtt demagóggként jelenhessen meg véle, viszont egyénibb és kifejezőbb, semhogy például, a finomabb zenei csevegésben, a kamarazenében nélkülözhető lenne. Vinez Richard a jónevű spanyol zongoraművész kíséretével, Kornstein Egon szólaltatott meg brácsán Weiner Leo, Radnai Miklós és Francoeur művei közül egyet-egyét, felkeltette és ébren tartotta érdeklődésünket, a művek, hangszere és saját művészete iránt is. A fiatal művész tevékeny és eredménye munkása az új magyar zenei kultúrának, zenei életünkben a legmagasabb helyet foglalja el, melyet brácsás elérhet: a Waldbauer kvartettben ő képviseli hangszerét.” *A Hét* XXV. 1914, 9. 1261.
- Itt kell hálás köszönetet mondanom Breuer Jánosnak, aki Kornstein életútjának feltárásában nyújtott segítségén túlmenően, a képző- és zeneművészek közötti (jelen írás határain túlvilág) ismeretanyag átadásával is segített munkámban.
- ¹⁸ BITTO Dezső ny. áll. vezérőrnagy: A volt nagyváradi és biharvármegyei 37. és 139. gyalogezredek története. Az előszót írta: vitéz Balogh Sándor ny áll. altábornagy. 1943.
- ¹⁹ Oskar KOKOSCHKA: Életem. 124. Az életrajzban említett „magyarok ezrede-se”, az 1869-ben született Balogh Sándor 1916 nyarán még csak alezredes volt. A háború végére a felmorzsolódott ezred maradványain alakult 139. gyalogezred parancsnokává nevezték ki. Számos kintünetés tulajdonosa: többek között a Lipót Rend, II. oszt. Vaskorona Rend, Koronás Vas Érdemkereszt, Ezüst Katonai Érdemérem szalagján a kardokkal. 1921-ben a Vitézi Rend tagja lett. Katonai pályafutását címzetes altábornagyként fejezte be. Vitézek Albuma reprint. 2003. 154.
- ²⁰ Az 5. alatti Katalógus 6.
- ²¹ A 134. kép azonos a Fehérruhás Zorka címen ismert, lappangó alkotással (Rippl-Rónai)

nai József gyűjteményes kiállítása Katalógus 1998, 380).

A 135. Vadászszoba feltehetően megfelel A Somssich kastély vadászszobája (1910) 105×80 képnek (Pewny, 1940. 126); a Kat.137–143 szerepeltek: Rippl Rónai Újabb rajzai és festményei. Ernst Múzeum, XXV. jubiláris kiállítás, 1917.

²² MAJOROS 2002. 106

²³ „Nem kizárt, hogy a Kornstein Egon portré

a legjelentősebb Tihanyi-festmények egyike.” MAJOROS 2004. 59.

²⁴ A belgrádi 167 megegyezik: MAJOROS 2002. Képek listája: 53.

A mű a 168. számú színes rajzzal együtt szerepelt a MA IV október 20-án Budapesten megnyílt kiállításán. MA IV katalógusa 21, illetve 43. További átfedések is valószínűsíthetők.

²⁵ MAJOROS 2004. 59.